

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 46 - 92, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT. 24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89
E-mail: sekretariat@cbos.pl

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

BS/38/2008

SPOSOBY POPRAWY SYTUACJI MATERIALNEJ STOSOWANE W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH

KOMUNIKAT Z BADAŃ

„WARUNKI ŻYCIOWE SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO: PROBLEMY I STRATEGIE”

WARSZAWA, MARZEC 2008

PRZEDRUK I ROZPOWSZECZNIANIE MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku
12 października 2007 roku

Wzrostowi gospodarczemu w kraju towarzyszy odczuwalna poprawa sytuacji materialnej rodzin. Z naszych wieloletnich badań wynika, że Polacy coraz lepiej oceniają poziom życia swoich rodzin oraz warunki materialne gospodarstw domowych – opinie na ten temat są obecnie najlepsze w całym ostatnim dwudziestolecu. W latach 1994–2007 pozytywnie zmieniły się też opinie na temat sposobu gospodarowania pieniędzmi w gospodarstwach domowych. Wskazują one, że stopniowo, choć z wahaniem, maleje grupa rodzin, którym żyje się biednie lub skromnie, przybywa natomiast żyjących średnio lub dobrze. Mimo widocznych zmian na lepsze, nadal jednak znaczna grupa rodzin znajduje się w trudnym położeniu materialnym¹. Według badań przeprowadzonych jesienią 2007 roku na próbie liczącej około 40 tysięcy respondentów², w Polsce 4,2% gospodarstw domowych doświadcza prawdziwej biedy, nie może zaspokoić nawet podstawowych potrzeb, a ponad jedna czwarta (28,8%) żyje skromnie, musi na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować³. Wynika z tego, że co trzecia polska rodzina dotknięta jest niedostatkiem, ponad połowa utrzymuje się na średnim poziomie, a co siódmej dobrze się powodzi.

W opracowaniu tym próbowaliśmy ustalić, jakie sposoby i strategie stosują rodziny, żeby poprawić sytuację materialną swoich gospodarstw domowych⁴. Interesowały nas także społeczno-demograficzne i regionalne zróżnicowania w tej dziedzinie. Przede wszystkim jednak chcieliśmy się dowiedzieć, jakie działania mające na celu poprawę swojej sytuacji materialnej podejmują rodziny, które osiągnęły wysoki poziom życia oraz utrzymujące się na średnim poziomie, a także – w jaki sposób radzą sobie gospodarstwa domowe doświadczające niedostatku.

¹ Zob. komunikat CBOS „Polacy o kondycji materialnej swoich rodzin. Opinie z lat 1987–2007”, marzec 2007 (oprac. B. Wciórka).

² Badanie „Warunki życiowe społeczeństwa polskiego: problemy i strategie” realizowano od września do listopada 2007 roku na reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłych mieszkańców Polski (N=38 866).

³ Zob. komunikat CBOS „Subiektywne oceny warunków bytu i zaspokojenie potrzeb”, luty 2008 (oprac. K. Zagórski).

⁴ Terminów „gospodarstwo domowe” i „rodzina” używamy zamiennie, ponieważ osoby wchodzące w skład wspólnego gospodarstwa domowego (razem mieszkające, wspólnie gospodarujące pieniędzmi i innymi dobrami) najczęściej są spokrewnione.

SPOSOBY I STRATEGIE POPRAWY

Z deklaracji ankietowanych wynika, że polskie rodziny próbują na różne sposoby poprawić sytuację materialną swoich gospodarstw domowych – niektóre działania stosują powszechnie, inne podejmują rzadziej lub wręcz sporadycznie⁵. Poniższa tabela ukazuje odsetki gospodarstw domowych stosujące każdy z 32 uwzględnionych w badaniu sposobów poprawy swoich warunków życiowych.

Tabela 1

Sposoby mające na celu poprawę sytuacji materialnej stosowane w gospodarstwach domowych	Odsetki gospodarstw domowych stosujących poszczególne sposoby
Własnoręcznie wykonuje się gruntowne sprzątanie	96,7
Własnoręcznie pierze się, czyści ubrania, pościel itp.	96,4
Własnoręcznie robi się przetwory warzywne, owocowe lub mięsne	77,9
Ogranicza się wydatki, oszczędza	73,2
Własnoręcznie remontuje się i odnawia mieszkanie, wykonuje prace budowlane, malowanie, naprawy hydrauliczne, instalacji elektrycznej	71,2
Własnoręcznie szyje się, przerabia, naprawia ubrania, zasłony, firany, pościel, robi na drutach	60,1
Własnoręcznie uprawia się warzywa, owoce, hoduje drób, króliki, pszczoły	46,3
Własnoręcznie naprawia się sprzęt domowy lub audiowizualny	40,5
Własnoręcznie naprawia się samochód, motocykl, maszyny rolnicze	33,3
Zaciąga się pożyczki, kredyty	31,9
Więcej pracuje się w swojej głównej pracy	30,5
Bierze się prace dodatkowe, podejmuje się prac sezonowych, okresowych	24,6
Korzysta się z pomocy rodziny, krewnych, przyjaciół	20,1
Dokształca się, przekwalifikowuje	15,2
Kupuje się żywność hurtowo lub w większych ilościach na zapas, by mniej płacić	15,2
Odpłatnie świadczy się drobne usługi (np. remonty, naprawy, sprzątanie, opieka nad dziećmi, osobami starszymi lub chorymi, pomoc w polu)	11,7
Pracuje się „na czarno”, bez umowy o pracę	11,1
Uprawia się ogródek lub działkę przeznaczając warzywa, owoce lub kwiaty na sprzedaż	10,2
Zbiera się i sprzedaje złom, puszki, makulaturę	8,9
Sprzedaje się produkty wytworzone w gospodarstwie domowym	8,7
Zbiera się na sprzedaż grzyby, jagody, zioła itp.	8,4
Rozwija się własną działalność gospodarczą	8,3
Wyjeżdża się zarabiać za granicę	7,8
Korzysta się z pomocy różnych instytucji (z zapomóg, zasiłków itp.)	7,3
Zajmuje się handlem internetowym	7,0
Obraca się pieniędzmi lub korzystnie się je lokuje (np. lokaty bankowe, kupno obligacji, akcji)	6,7
Oddaje się rzeczy pod zastaw, do lombardu	6,4
Zajmuje się handlem ulicznym, bazarowym, przydrożnym	6,1
Zajmuje się handlem przygranicznym (przenoszeniem towaru przez granicę)	5,5
Kupuje się, inwestuje w coś, co będzie miało większą wartość (złoto, dzieła sztuki, działki budowlane, domy, mieszkania, ziemię itp.)	3,9
Wyprzedaje się rzeczy z domu	1,9
Wynajmuje się komuś pokój, mieszkanie, dom, dzierżawi komuś ziemię	1,7

⁵ Treść pytań oraz rozkłady odpowiedzi umieszczono w aneksie opracowania (tabele 1–3).

Dalsze analizy⁶ pozwalają podzielić wymienione sposoby poprawy sytuacji materialnej na sześć strategii. Porządkując je według odsetka wskazań świadczących o ich popularności w polskim społeczeństwie, można dostrzec, że powszechnie stosowana przez rodziny jest strategia nazwana **gospodarnością** (98,7%). Polega ona na własnoręcznym wykonywaniu na potrzeby rodziny rozmaitych prac domowych i gospodarskich, jak sprzątanie i pranie, robienie przetworów, remontowanie mieszkania i instalacji, szycie, przeróbki, uprawa warzyw i owoców, hodowla zwierząt, naprawa wyposażenia mieszkania oraz różnych pojazdów, a także hurtowe robienie zakupów żywności po niższych cenach. Zdecydowana większość gospodarstw domowych (79,6%) stosuje ponadto strategię, którą można określić jako **zaciśkanie pasa i zadłużanie się**, sprowadzającą się do ograniczania wydatków, oszczędzania oraz zaciągania pożyczek, kredytów. Natomiast prawie co drugie gospodarstwo domowe (48,8%) stara się poprawić swoją sytuację materialną za pomocą **pracy i podnoszenia kwalifikacji**. Strategia ta polega na większym obciążeniu w swoim miejscu pracy, braniu prac dodatkowych, doksztalcaniu się i przekwalifikowywaniu, a także wyjeżdżaniu w celach zarobkowych za granicę. Z kolei co czwarta rodzina (25,2%) próbuje sobie radzić podejmując rozmaite formy **zarobkowania**. Strategia ta sprowadza się do odpłatnego świadczenia drobnych usług, pracy „na czarno”, sprzedaży płodów ze swojej działki oraz produktów wytworzonych w gospodarstwie domowym, zbierania i sprzedaży złomu i makulatury, runa leśnego i ziół, zajmowania się różnego rodzaju handlem (internetowym, ulicznym, bazarowym, przydrożnym i przygranicznym), a także oddawania rzeczy pod zastaw do lombardu (co jest raczej formą zdobywania gotówki niż zarobkowania). Niemal co czwarta rodzina (24,0%) ogranicza się do najbardziej biernej strategii, zdając się na **pomoc rodziny lub instytucji** oraz decydując się na **wyprzedawanie rzeczy z domu**. Natomiast strategię krańcowo odmienną, wymagającą najwięcej inwencji, **przedsiębiorczości**, stosuje najmniej gospodarstw, bo zaledwie ponad jedna siódma (15,4%). Poprawiają one swoją sytuację materialną rozwijając własną działalność gospodarczą, obracając pieniędzmi i korzystnie je lokując, a także kupując wartościowe przedmioty i nieruchomości oraz zajmując się wynajmowaniem lokali lub dzierżawieniem ziemi.

⁶ Między innymi analiza czynnikowa.

Tabela 2

Sposoby i strategie poprawy sytuacji materialnej stosowane w gospodarstwach domowych	Odsetki gospodarstw stosujących poszczególne sposoby i strategie
Gospodarność	98,7
Własnoręcznie wykonuje się gruntowne sprzątanie	96,7
Własnoręcznie pierze się, czyści ubrania, pościel itp.	96,4
Własnoręcznie robi się przetwory warzywne, owocowe lub mięsne	77,9
Własnoręcznie remontuje się i odnawia mieszkanie, wykonuje prace budowlane, malowanie, naprawy hydrauliczne, instalacji elektrycznej	71,2
Własnoręcznie szyje się, przerabia, naprawia ubrania, zasłony, firany, pościel, robi na drutach	60,1
Własnoręcznie uprawia się warzywa, owoce, hoduje drób, króliki, pszczoły	46,3
Własnoręcznie naprawia się sprzęt domowy lub audiowizualny	40,5
Własnoręcznie naprawia się samochód, motocykl, maszyny rolnicze	33,3
Kupuje się żywność hurtowo lub w większych ilościach na zapas, by mniej płacić	15,2
Zaciskanie pasa, zadłużanie się	79,6
Ogranicza się wydatki, oszczędza	73,2
Zaciaga się pożyczki, kredyty	31,9
Praca, podnoszenie kwalifikacji	48,8
Więcej pracuje się w swojej głównej pracy	30,5
Bierze się prace dodatkowe, podejmuje się prac sezonowych, okresowych	24,6
Dokształca się, przekwalifikowuje	15,2
Wyjeżdża się zarabiać za granicę	7,8
Zarobkowanie	25,2
Odpłatnie świadczy się drobne usługi (np. remonty, naprawy, sprzątanie, opieka nad dziećmi, osobami starszymi lub chorymi, pomoc w polu)	11,7
Pracuje się „na czarno”, bez umowy o pracę	11,1
Uprawia się ogródek lub działkę przeznaczając warzywa, owoce lub kwiaty na sprzedaż	10,2
Sprzedaje się produkty wytworzone w gospodarstwie domowym	8,7
Zbiera się i sprzedaje złom, puszki, makulaturę	8,9
Zbiera się na sprzedaż grzyby, jagody, zioła itp.	8,4
Zajmuje się handlem internetowym	7,0
Oddaje się rzeczy pod zastaw, do lombardu	6,4
Zajmuje się handlem ulicznym, bazarowym, przydrożnym	6,1
Zajmuje się handlem przygranicznym (przenoszeniem towaru przez granicę)	5,5
Zdanie się na pomoc, wyprzedawanie rzeczy z domu	24,0
Korzysta się z pomocy rodziny, krewnych, przyjaciół	20,1
Korzysta się z pomocy różnych instytucji (z zapomóg, zasiłków itp.)	7,3
Wyprzedaje się rzeczy z domu	1,9
Przedsiębiorczość	15,4
Rozwija się własną działalność gospodarczą	8,3
Obraca się pieniędzmi lub korzystnie się je lokuje (np. lokaty bankowe, kupno obligacji, akcji)	6,7
Kupuje się, inwestuje w coś, co będzie miało większą wartość (złoto, dzieła sztuki, działki budowlane, domy, mieszkania, ziemię itp.)	3,9
Wynajmuje się komuś pokój, mieszkanie, dom, dzierżawi się komuś ziemię	1,7

ZAANGAŻOWANIE RODZIN W POPRAWĘ SYTUACJI MATERIALNEJ

O stopniu zaangażowania rodzin w poprawę swojej sytuacji materialnej świadczy liczba stosowanych strategii. Zbiorczy indeks utworzony z ich zliczenia potwierdza, że niemal wszystkie gospodarstwa domowe (99,6%) podejmują jakieś próby podniesienia poziomu życia, w tym dwie piąte rodzin (39,4%) stosuje tylko jedną lub dwie strategie, co druga rodzina (49,7%) – trzy lub cztery, a zaledwie co dziesiąta (10,5%) – pięć lub sześć.

Tabela 3

Odsetki gospodarstw domowych według liczby stosowanych strategii poprawy sytuacji materialnej						
Liczba strategii						
0	1	2	3	4	5	6
0,4	9,8	29,6	30,4	19,3	8,9	1,6

Gospodarstwa stosujące poszczególne strategie różnią się poziomem zaangażowania w poprawę swojej sytuacji materialnej. Okazuje się, że najmniej aktywne są rodziny stawiające na gospodarność oraz na zadłużanie się i zaciskanie pasa. Natomiast najbardziej zaangażowane w poprawę swojej sytuacji materialnej są zarówno gospodarstwa rozwijające przedsiębiorczość, jak i te, które utrzymują się dzięki zarobkowaniu oraz pomocy zewnętrznej.

Tabela 4

Strategie	Odsetki gospodarstw domowych według liczby stosowanych strategii poprawy sytuacji materialnej			
	brak strategii	1–2 strategie	3–4 strategie	5–6 strategii
Ogół gospodarstw	0,4	39,4	49,7	10,5
Przedsiębiorczość	0,0	5,3	58,1	36,6
Praca	0,0	8,1	70,7	21,2
Gospodarność	0,0	39,0	50,3	10,7
Zaciskanie pasa, zadłużanie się	0,0	29,3	57,6	13,1
Zarobkowanie	0,0	5,6	57,6	36,8
Zdanie się na pomoc, wyprzedawanie rzeczy z domu	0,0	3,6	62,7	33,7

Stopień zaangażowania gospodarstw w poprawę swojej sytuacji materialnej jest zróżnicowany społecznie (tabela aneksowa nr 4). Zależy przede wszystkim od wielkości gospodarstwa domowego – im więcej osób wchodzi w jego skład, tym częściej rodzina stosuje pięć lub sześć strategii poprawy, tym rzadziej ogranicza się do jednej lub dwóch.

Tabela 5

Skład społeczny gospodarstwa domowego	Odsetki gospodarstw domowych według liczby stosowanych strategii poprawy sytuacji materialnej			
	brak strategii	1–2 strategię	3–4 strategię	5–6 strategii
Ogół gospodarstw	0,4	39,4	49,7	10,5
Liczba osób w gospodarstwie domowym				
1 osoba	1,3	52,8	40,4	5,5
2	0,2	51,4	42,0	6,4
3	0,2	32,8	55,1	12,0
4	0,1	27,4	58,6	13,9
5	0,0	25,2	59,2	15,5
6	0,0	25,4	55,2	19,3
7 i więcej	0,1	19,7	54,1	26,1
Liczba osób w gospodarstwie domowym mających stałą pracę (najemną lub na rachunek własny, w tym w gospodarstwie rolnym)				
Brak	0,8	58,2	35,5	5,5
1	0,1	31,8	55,3	12,8
2	0,1	27,7	59,0	13,2
3	0,1	28,5	58,4	13,1
4	0,0	25,6	55,9	18,4
5 i więcej	0,0	22,5	53,0	24,5
Liczba osób bezrobotnych, niemogących znaleźć pracy				
Brak	0,4	42,1	48,5	9,1
1	0,1	27,2	55,7	17,0
2	0,0	21,1	56,8	22,1
3 i więcej	0,8	17,6	61,2	20,4
Liczba emerytów i rencistów				
Brak	0,2	26,5	58,3	15,0
1	0,8	47,4	45,2	6,6
2	0,2	58,6	35,7	5,6
3 i więcej	0,0	48,5	41,8	9,7
Liczba osób starszych lub niepełnosprawnych i chorych wymagających systematycznej opieki				
Brak	0,3	38,9	50,1	10,7
1	0,8	43,0	47,2	9,0
2 i więcej	0,4	45,9	45,5	8,3
Liczba dzieci chodzących do przedszkola				
Brak	0,4	40,3	49,2	10,1
1	0,1	25,3	58,1	16,6
2 i więcej	0,0	19,7	58,5	21,8
Liczba uczniów szkoły podstawowej				
Brak	0,4	42,5	47,9	9,2
1	0,1	24,6	59,3	15,9
2	0,0	24,2	56,9	18,9
3 i więcej	0,0	17,5	55,8	26,7
Liczba uczniów gimnazjum, liceum lub szkoły zawodowej				
Brak	0,4	42,8	46,7	9,2
1	0,1	25,9	59,1	14,9
2	0,0	24,6	56,9	18,4
3 i więcej	0,0	17,3	61,1	21,6
Liczba uczniów szkoły pomaturalnej				
Brak	0,4	39,6	49,7	10,4
1	0,3	27,6	53,5	18,6
2 i więcej	0,0	30,7	51,4	17,9
Liczba studentów				
Brak	0,4	41,3	48,4	10,0
1	0,2	26,1	59,9	13,8
2	0,1	20,5	60,2	19,2
3 i więcej	0,0	17,1	60,8	22,1

Rekordzistkami w tej dziedzinie są rodziny liczące siedem i więcej osób (26,1% z nich stosuje pięć lub sześć strategii). Przede wszystkim jednak wyróżniają się pod tym względem gospodarstwa rolnicze (odpowiednio 30,2%), które częściej niż inne są wieloosobowe⁷. Do najbardziej aktywnych zaliczają się także najuboższe gospodarstwa domowe, w których dochód na osobę nie przekracza 300 zł (22,2%), a także rodziny bezrobotnych (19,2%) oraz uczniów i studentów (18,1%) i ogółu młodzieży w wieku od 18 do 24 lat (17,4%). Natomiast im mniej liczne gospodarstwo oraz starsi jego członkowie, tym mniejsza aktywność w tej dziedzinie. Do najmniej zaangażowanych należą gospodarstwa jednoosobowe oraz te, w skład których wchodzi ludzie w wieku powyżej 64 lat, emeryci, renciści, badani z najniższym wykształceniem. Można uznać, że aktywności (mierzonej liczbą stosowanych strategii) sprzyja znaczna liczebność rodziny, jej trudna sytuacja finansowa, obciążenie bezrobociem oraz kosztami kształcenia uczniów i studentów. Blokują ją natomiast starszy wiek, trwale zły stan zdrowia i niskie wykształcenie członków gospodarstwa domowego.

Okazuje się ponadto, że zaangażowanie rodzin w poprawę swojej sytuacji materialnej jest tym większe, im więcej członków gospodarstwa ma stałą pracę, ale także – im więcej jest w rodzinie osób bezrobotnych. Znacznie mniej regularnie i w odwrotnym kierunku wiąże się ono z liczbą emerytów, rencistów oraz osób starszych, niepełnosprawnych, wymagających systematycznej opieki (bardziej aktywne są gospodarstwa, w których nie ma emerytów i rencistów). Czynnikiem silnie i systematycznie różnicującym jest natomiast liczba dzieci wchodzących w skład gospodarstwa domowego. Rodziny podejmują tym więcej strategii, im więcej mają na utrzymaniu dzieci chodzących do przedszkola, szkoły podstawowej, gimnazjum, szkoły średniej i zawodowej, a także studentów. Generalnie, gospodarstwa, w których są dzieci (a więc wieloosobowe i wielopokoleniowe, dwupokoleniowe oraz samotni rodzice z dziećmi), wykazują się znacznie większą aktywnością w dążeniu do poprawy swojej sytuacji materialnej niż gospodarstwa jednoosobowe i jednopokoleniowe.

⁷ Gospodarstwa wiejskie są też bardziej aktywne niż miejskie.

Tabela 6

Typ gospodarstwa domowego	Odsetki gospodarstw domowych według liczby stosowanych strategii poprawy sytuacji materialnej			
	brak strategii	1–2 strategie	3–4 strategie	5–6 strategii
Ogół gospodarstw	0,4	39,4	49,7	10,5
Jednoosobowe	1,3	52,8	40,4	5,5
Jednopokoleniowe (bez dzieci)	0,2	55,4	39,4	5,0
Dwupokoleniowe (rodzice, dzieci)	0,1	28,0	58,0	13,9
Samotni rodzice z dziećmi	0,2	34,2	52,6	13,0
Wieloosobowe, wielopokoleniowe	0,0	29,0	55,7	15,4
Pozostałe sytuacje	0,3	37,0	48,9	13,8

Zaangażowanie rodzin w poprawę sytuacji materialnej swoich gospodarstw domowych jest również w pewnym stopniu zróżnicowane regionalnie. Ponadprzeciętnie aktywne są gospodarstwa z województw podlaskiego i lubelskiego, natomiast najmniej zaangażowane w poprawę swojego bytu są rodziny z województw: kujawsko-pomorskiego i śląskiego.

UPORZĄDKOWANIE STRATEGII WEDŁUG STOPNIA ICH SKUTECZNOŚCI

Za kryterium skuteczności omawianych strategii przyjęliśmy aktualną sytuację materialną gospodarstw domowych, które je stosują. Opisuje ją pięć wskaźników:

- ♦ wysokość dochodów przypadających na osobę w rodzinie,
- ♦ sposób gospodarowania pieniędzmi w gospodarstwie domowym,
- ♦ poziom niezaspokojenia potrzeb rodziny,
- ♦ poziom zadowolenia z warunków materialnych gospodarstwa domowego,
- ♦ postrzeganie zmian, jakie zaszły w tej dziedzinie w ciągu trzech lat poprzedzających badanie (co wiąże się z przystąpieniem Polski do UE).

Tabela 7

Sytuacja materialna gospodarstwa domowego	Ogół gospodarstw	Gospodarstwa domowe stosujące poszczególne strategie poprawy sytuacji materialnej					
		przedsiębiorczość	praca	gospodarność	zaciśkanie pasa, zadłużanie się	zarabkowanie	zдание się na pomoc, wyprzedawanie rzeczy z domu
		N= 38 866	N= 5985	N= 18 967	N= 38 360	N= 30 937	N= 9794
	w procentach						
Ocena sytuacji materialnej gospodarstwa domowego (sposób gospodarowania pieniędzmi)							
Żyjemy bardzo biednie – nie starcza nam na podstawowe potrzeby	4,2	0,7	2,8	4,1	4,5	6,4	9,1
Żyjemy skromnie – musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować	28,8	10,8	21,8	28,8	31,4	31,5	37,7
Żyjemy średnio – starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy	53,3	56,3	57,6	53,5	54,5	51,7	45,5
Żyjemy dobrze – starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania	12,7	28,6	16,4	12,7	8,9	9,8	7,3
Żyjemy bardzo dobrze – możemy pozwolić sobie na pewien luksus	1,0	3,5	1,4	1,0	0,6	0,7	0,4
Zadowolenie z warunków materialnych gospodarstwa domowego							
Bardzo niezadowoleni	8,5	2,8	6,6	8,5	9,6	11,3	14,7
Raczej niezadowoleni	18,2	9,2	15,8	18,2	19,8	20,8	24,1
Średnio zadowoleni	35,2	32,0	36,4	35,3	36,8	36,4	33,8
Raczej zadowoleni	31,2	43,4	33,6	31,1	28,7	26,2	23,4
Bardzo zadowoleni	6,9	12,6	7,5	6,8	5,1	5,4	4,0
Ocena zmian, jakie zaszły w warunkach materialnych gospodarstwa domowego w ciągu ostatnich trzech lat							
Bardzo się pogorszyły	5,6	2,2	4,3	5,6	6,2	7,8	10,2
Trochę się pogorszyły	14,3	7,9	11,2	14,2	15,6	14,4	17,2
Nie zmieniły się	50,8	40,7	44,4	50,7	49,8	45,7	43,2
Trochę się poprawiły	25,2	38,8	33,8	25,4	24,8	27,8	25,7
Bardzo się poprawiły	4,0	10,2	6,2	4,0	3,4	4,2	3,5
Miesięczne dochody przypadające na jedną osobę w gospodarstwie domowym							
Do 300 zł	4,3	1,5	4,8	4,3	4,8	7,9	9,5
301–500 zł	9,3	4,7	10,1	9,4	10,4	12,8	14,5
501–900 zł	24,1	13,2	19,0	24,2	25,7	22,8	26,2
901–1200 zł	13,4	10,4	10,4	13,3	13,6	10,8	11,1
Powyżej 1200 zł	16,0	24,5	16,4	15,9	14,3	11,6	10,2
Brak danych	32,8	45,6	39,3	33,0	31,1	34,2	28,5

Z porównania wynika, że najbardziej skuteczną strategią jest rozwijanie przedsiębiorczości. Stosujące ją gospodarstwa domowe mają zdecydowanie najlepszą sytuację materialną – jedynie wśród nich licznie przeważają rodziny żyjące na dobrym poziomie nad tymi, które żyją w niedostatku (w gospodarstwach stosujących pozostałe strategie sytuacja jest odwrotna). Wśród gospodarstw wykazujących się przedsiębiorczością odnotowujemy

ponadto przewagę rodzin zadowolonych z warunków materialnych oraz oceniających, że ich sytuacja materialna poprawiła się w ciągu ostatnich trzech lat. Gospodarstwa te mają również najlepszą sytuację finansową oraz najrzadziej doświadczają deprivacji swoich potrzeb. Na drugim miejscu pod względem tak rozumianej skuteczności sytuuje się strategia, której istotą jest praca i podnoszenie kwalifikacji, na trzecim – polegająca na gospodarności, a na kolejnym – sprowadzająca się do zadłużania się i zaciskania pasa. Najmniej skuteczne okazują się dwie strategie – podejmowanie różnych sposobów zarobkowania oraz korzystanie z pomocy rodziny i instytucji. Wyraźnie widać, że im dalsze miejsce zajmuje strategia w opisanej hierarchii skuteczności, tym gorsza sytuacja materialna gospodarstw domowych stosujących daną strategię. Zdecydowanie najgorsza jest kondycja gospodarstw zdających się na pomoc zewnętrzną i wyprzedających swój majątek. Najwięcej jest wśród nich rodzin żyjących w niedostatku (46,8%, w tym 9,1% doświadczają biedy), niezadowolonych z warunków materialnych (38,8%), dostrzegających pogorszenie swojej sytuacji materialnej w ostatnich trzech latach (27,4%), a także źle sytuowanych oraz dotkniętych niezaspokojeniem ważnych potrzeb życiowych.

Tabela 8

Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zdarzyło się Panu(i) lub w Pana(i) gospodarstwie domowym, że nie starczyło pieniędzy na potrzebne wydatki, takie jak:	Ogół gospodarstw N=38 866	Gospodarstwa domowe stosujące poszczególne strategie poprawy sytuacji materialnej					
		przedsiębiorczość	praca	gospodarność	zaciskanie pasa, zadłużanie się	zarobkowanie	zдание się na pomoc, wyprzedawanie rzeczy z domu
		N=5985	N=18 967	N=38 360	N=30 937	N=9794	N=9328
		w procentach					
– urlop lub wakacje dzieci	32,1	23,6	36,9	32,4	36,7	42,2	48,4
– leczenie, lekarstwa	25,6	10,8	20,0	25,6	28,8	32,9	42,0
– rozrywka (wyjście do restauracji, klubu, na dyskotekę)	23,0	17,3	27,4	23,2	26,5	32,1	37,9
– kultura (zakup książek, czasopism, biletów do teatru, na koncert)	22,2	15,4	25,2	22,4	25,7	31,7	38,8
– ubranie, buty	20,8	9,8	20,0	20,8	23,7	30,1	39,4
– żywność	15,5	6,0	13,7	15,5	17,4	22,4	29,8
– elektryczność, gaz, woda	12,7	6,2	12,9	12,7	14,4	20,7	26,3
– opłaty za mieszkanie	11,7	5,6	12,3	11,7	13,3	18,6	25,2
– środki czystości i higieny osobistej	11,6	4,2	10,0	11,5	12,9	16,9	22,7
– nauka, kształcenie	10,9	8,6	14,7	11,0	12,7	18,8	22,1
– opłaty za telefon	10,1	6,1	9,3	10,1	11,5	16,6	21,0
– koszty przejazdów (komunikacja)	8,9	4,2	11,1	8,9	10,1	15,3	19,3

Tabela 9

Czy Pana(i) gospodarstwo domowe odczuwa trudności w zapewnieniu właściwej opieki i warunków:	Ogół gospodarstw	Gospodarstwa domowe stosujące poszczególne strategie poprawy sytuacji materialnej					
		przedsiębiorczość	praca	gospodarność	zaciskanie pasa, zadłużanie się	zarabkowanie	zдание się na pomoc, wyprzedawanie rzeczy z domu
		N= 38 866	N= 5985	N= 18 967	N= 38 360	N= 30 937	N= 9794
		w procentach					
– dzieciom	9,1	8,5	10,9	9,2	10,5	15,0	18,7
– osobom starszym lub chorym	7,6	2,7	4,2	7,4	8,5	7,6	11,8

SPOŁECZNE ZRÓŻNICOWANIA STOSOWANYCH STRATEGII POPRAWY SYTUACJI MATERIALNEJ

Poniższa tabela przedstawia stosowane przez rodziny strategie poprawy sytuacji materialnej uporządkowane według stopnia skuteczności – od najbardziej do najmniej sprzyjających osiągnięciu dobrego poziomu życia.

To, jakie strategie stosują gospodarstwa domowe, zależy przede wszystkim od sytuacji materialnej rodzin – im jest ona w odczuciu rodzin lepsza, tzn. im lepiej im się żyje, są bardziej zadowolone z warunków materialnych i im bardziej odczuwają ich poprawę, tym częściej rozwijają przedsiębiorczość oraz stawiają na pracę i podnoszenie kwalifikacji. Natomiast im gorsza jest kondycja materialna, a także im niższe dochody przypadają na osobę w gospodarstwie domowym, tym częściej rodziny starają się poprawić swoją sytuację zaciskając pasa i zadłużając się, tym częściej też zajmują się różnorakim zarabkowaniem oraz korzystają z pomocy rodziny i instytucji lub wyprzedają swój majątek. Jedynie strategia nazwana gospodarnością, sprowadzająca się do samodzielnego wykonywania prac domowych, jest powszechnie stosowana we wszystkich gospodarstwach domowych, niezależnie od poziomu ich życia i innych cech społecznych.

Tabela 10

Sposoby i strategie poprawy sytuacji materialnej stosowane w gospodarstwach domowych	Odsetki gospodarstw stosujących poszczególne sposoby i strategie
Przedsiębiorczość	15,4
Rozwija się własną działalność gospodarczą	8,3
Obraca się pieniędzmi lub korzystnie się je lokuje (np. lokaty bankowe, kupno obligacji, akcji)	6,7
Kupuje się, inwestuje w coś, co będzie miało większą wartość (złoto, dzieła sztuki, działki budowlane, domy, mieszkania, ziemię itp.)	3,9
Wynajmuje się komuś pokój, mieszkanie, dom, dzierżawi się komuś ziemię	1,7
Praca, podnoszenie kwalifikacji	48,8
Więcej pracuje się w swojej głównej pracy	30,5
Bierze się prace dodatkowe, podejmuje się prac sezonowych, okresowych	24,6
Dokształca się, przekwalifikowuje	15,2
Wyjeżdża się zarabiać za granicę	7,8
Gospodarność	98,7
Własnoręcznie wykonuje się gruntowne sprzątanie	96,7
Własnoręcznie pierze się, czyści ubrania, pościel itp.	96,4
Własnoręcznie robi się przetwory warzywne, owocowe lub mięsne	77,9
Własnoręcznie remontuje się i odnawia mieszkanie, wykonuje prace budowlane, malowanie, naprawy hydrauliczne, instalacji elektrycznej	71,2
Własnoręcznie szyje się, przerabia, naprawia ubrania, zasłony, firany, pościel, robi na drutach	60,1
Własnoręcznie uprawia się warzywa, owoce, hoduje drób, króliki, pszczoły	46,3
Własnoręcznie naprawia się sprzęt domowy lub audiowizualny	40,5
Własnoręcznie naprawia się samochód, motocykl, maszyny rolnicze	33,3
Kupuje się żywność hurtowo lub w większych ilościach na zapas, by mniej płacić	15,2
Zaciskanie pasa, zadłużanie się	79,6
Ogranicza się wydatki, oszczędza	73,2
Zaciąga się pożyczki, kredyty	31,9
Zarobkowanie	25,2
Odpłatnie świadczy się drobne usługi (np. remonty, naprawy, sprzątanie, opieka nad dziećmi, osobami starszymi lub chorymi, pomoc w polu)	11,7
Pracuje się „na czarno”, bez umowy o pracę	11,1
Uprawia się ogródek lub działkę przeznaczając warzywa, owoce lub kwiaty na sprzedaż	10,2
Sprzedaje się produkty wytworzone w gospodarstwie domowym	8,7
Zbiera się i sprzedaje złom, puszki, makulaturę	8,9
Zbiera się na sprzedaż grzyby, jagody, zioła itp.	8,4
Zajmuje się handlem internetowym	7,0
Zajmuje się handlem ulicznym, bazarowym, przydrożnym	6,1
Zajmuje się handlem przygranicznym (przenoszeniem towaru przez granicę)	5,5
Oddaje się rzeczy pod zastaw, do lombardu	6,4
Zdanie się na pomoc, wyprzedawanie rzeczy z domu	24,0
Korzysta się z pomocy rodziny, krewnych, przyjaciół	20,1
Korzysta się z pomocy różnych instytucji (z zapomóg, zasiłków itp.)	7,3
Wyprzedaje się rzeczy z domu	1,9

Z przedstawionych danych wynika, że **przedsiębiorczość** rozwijają przede wszystkim rodziny żyjące bardzo dobrze, mogące pozwolić sobie nawet na pewien luksus (53,7%), oraz – w mniejszym stopniu – żyjące dobrze, którym starcza na wiele bez specjalnego oszczędzania (34,7%), odczuwające znaczną poprawę swojej sytuacji materialnej w latach 2004–2007 (39%). Do ponadprzeciętnie przedsiębiorczych można zaliczyć też gospodarstwa domowe ludzi zadowolonych ze swoich warunków życia, odczuwających niewielką poprawę oraz osiągających dochody powyżej 1200 zł *per capita*.

Z kolei na **pracę i podnoszenie kwalifikacji** stawiają przede wszystkim te rodziny, które odczuwają znaczną lub niewielką poprawę swoich warunków życia (odpowiednio: 75,8% i 65,4%), a także żyjące w swoim mniemaniu bardzo dobrze (66,5%) lub dobrze (63,4%). **Gospodarność** jest powszechna, niezależnie od sytuacji materialnej gospodarstwa, a **zaciskanie pasa i zadłużanie się** – druga z najbardziej popularnych strategii – niemal powszechnie stosowana jest w rodzinach żyjących w niedostatku lub na średnim poziomie, niezadowolonych lub średnio zadowolonych z warunków bytowych, odczuwających pogorszenie, osiągających niskie dochody *per capita*. Z kolei **zarobkowanie** najczęściej jest strategią rodzin najgorzej sytuowanych (o dochodach nieprzekraczających 300 zł na osobę – 46,3%) oraz o dochodach od 301 do 500 zł (34,4%), żyjących bardzo biednie, którym nie starcza na zaspokojenie podstawowych potrzeb (38,3%), odczuwających znaczne pogorszenie swoich warunków materialnych w ostatnich latach (35,1%) i bardzo z nich niezadowolonych (33,4%).

Również strategię polegającą na **korzystaniu z pomocy zewnętrznej i wyprzedawaniu swojego majątku** najczęściej stosują rodziny o najniższych dochodach (53,5%), żyjące bardzo biednie (52,3%), te, które odczuły znaczne pogorszenie swojej sytuacji w ostatnich latach (44,1%) i są bardzo niezadowolone z poziomu życia (41,6%), a także – choć rzadziej – te, których dochód nie przekracza 500 zł na osobę (37,2%), żyjące skromnie i na co dzień bardzo oszczędnie gospodarujące (31,5%), raczej niezadowolone z warunków życia (31,9%) i odczuwające jego niewielkie pogorszenie (29,1%).

Tabela 11

Sytuacja materialna gospodarstw domowych	Odsetki gospodarstw domowych stosujących poszczególne strategie poprawy sytuacji materialnej					
	przedsiębiorczość	praca	gospodarność	zaciskanie pasa, zadłużanie się	zarobkowanie	zдание się na pomoc, wyprzedawanie rzeczy z domu
Ogół gospodarstw	15,4	48,8	98,7	79,6	25,2	24,0
Ocena sytuacji materialnej gospodarstwa domowego (sposób gospodarowania pieniędzmi)						
Żyjemy bardzo biednie – nie starcza nam na podstawowe potrzeby	2,7	32,4	96,7	86,6	38,3	52,3
Żyjemy skromnie – musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować	5,7	37,0	98,4	86,7	27,5	31,5
Żyjemy średnio – starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy	16,2	52,7	99,1	81,5	24,4	20,5
Żyjemy dobrze – starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania	34,7	63,4	98,8	55,9	19,4	13,8
Żyjemy bardzo dobrze – możemy pozwolić sobie na pewien luksus	53,7	66,5	95,0	46,1	18,1	10,4
Zadowolenie z warunków materialnych gospodarstwa domowego						
Bardzo niezadowoleni	5,0	38,0	98,6	89,4	33,4	41,6
Raczej niezadowoleni	7,7	42,5	98,7	86,5	28,8	31,9
Średnio zadowoleni	14,0	50,5	99,0	83,2	26,0	23,1
Raczej zadowoleni	21,4	52,7	98,6	74,4	21,2	18,1
Bardzo zadowoleni	28,2	53,4	98,1	59,2	19,6	14,1
Ocena zmian, jakie zaszły w warunkach materialnych gospodarstwa domowego w ciągu ostatnich trzech lat						
Bardzo się pogorszyły	6,1	37,7	98,4	89,3	35,1	44,1
Trochę się pogorszyły	8,5	38,3	98,4	87,1	25,3	29,1
Nie zmieniły się	12,3	42,7	98,5	78,1	22,6	20,5
Trochę się poprawiły	23,7	65,4	99,3	78,4	27,7	24,6
Bardzo się poprawiły	39,0	75,8	99,1	67,3	26,5	20,0
Miesięczne dochody przypadające na jedną osobę w gospodarstwie domowym						
Do 300 zł	5,5	54,7	99,8	90,3	46,3	53,5
301–500 zł	7,8	52,9	99,1	89,0	34,4	37,2
501–900 zł	8,4	38,3	98,8	84,8	23,7	26,1
901–1200 zł	12,0	38,1	98,0	80,8	20,3	20,0
Powyżej 1200 zł	23,5	50,1	98,0	71,1	18,3	15,3
Brak danych	21,3	58,4	99,0	75,4	26,2	20,9

Stosowanie strategii uzależnione jest również od wielkości gospodarstwa domowego – im więcej osób wchodzi w jego skład, tym częściej rodziny robią wszystko, żeby poprawić swoją sytuację materialną, tzn. rozwijają przedsiębiorczość, podejmują pracę i kształcanie się, a także zaciskają pasa i zadłużają się oraz starają się zarobkować i na ogół częściej też korzystają z pomocy rodziny i instytucji. Z tym jednak, że tę ostatnią strategię stosunkowo

często odnotowujemy także w gospodarstwach jednoosobowych, które należą do najmniej aktywnych, gdy chodzi o stosowanie pozostałych strategii. Ważny jest także skład osobowy gospodarstwa – im więcej jest w nim osób mających stałą pracę, tym częściej rodziny stawiają na przedsiębiorczość oraz pracę i doksztalcanie, częściej także podejmują różne formy zarobkowania. Natomiast obecność osób bezrobotnych w rodzinie blokuje jej przedsiębiorczość, a sprzyja podejmowaniu pracy oraz zarabkowaniu i korzystaniu z pomocy zewnętrznej (dwie ostatnie strategie podejmowane są tym częściej, im więcej bezrobotnych jest w gospodarstwie domowym). Z kolei obecność emerytów i rencistów hamuje nie tylko przedsiębiorczość rodziny, ale także podejmowanie pracy. Podobną prawidłowość odnotowujemy w gospodarstwach, gdzie są osoby starsze lub niepełnosprawne i chore, wymagające systematycznej opieki – rodziny te należą do najmniej przedsiębiorczych, najmniej zorientowanych na pracę, a częściej niż pozostałe korzystają z pomocy zewnętrznej i wyprzedają swój majątek.

To, jakie strategie są stosowane w rodzinach, w dużej mierze zależy także od liczby dzieci w gospodarstwie domowym i poziomu ich edukacji. Obecność w gospodarstwie dzieci chodzących do przedszkola wyraźnie motywuje rodziny do przedsiębiorczości i pracy, a także do zarabkowania i korzystania z pomocy zewnętrznej. Z kolei obecność uczniów szkół podstawowych oraz gimnazjów i szkół średnich sprzyja podejmowaniu pracy oraz zaciskaniu pasa i zadłużaniu się, a także zarabkowaniu i korzystaniu z pomocy. Okazuje się przy tym, że im więcej w gospodarstwie dzieci w wieku szkoły podstawowej, tym rzadziej rodziny te rozwijają przedsiębiorczość. Przedsiębiorczości sprzyja natomiast obecność studentów w gospodarstwie domowym – im jest ich więcej, tym częściej rodziny podejmują pracę i doksztalcanie oraz zarabkowanie. Z porównania strategii stosowanych przez różne typy gospodarstw domowych wynika, że najbardziej przedsiębiorcze są rodziny dwupokoleniowe (rodzice, dzieci) i wieloosobowe, wielopokoleniowe. Do najmniej przedsiębiorczych należą natomiast nie tylko gospodarstwa jednoosobowe i jednopokoleniowe (bez dzieci), ale także samotni rodzice z dziećmi – oni też częściej niż inne typy rodzin korzystają z pomocy zewnętrznej. Generalnie, obecność dzieci w rodzinie (dwupokoleniowej, wieloosobowej, wielopokoleniowej, a także niepełnej) sprzyja również podejmowaniu pracy, zaciskaniu pasa i zadłużaniu się oraz zarabkowaniu.

Tabela 12

Skład społeczny gospodarstwa domowego	Odsetki gospodarstw domowych stosujących poszczególne strategie poprawy sytuacji materialnej					
	przedsiębiorczość	praca	gospodarność	zaciśkanie pasa, zadłużanie się	zarobkowanie	zдание się na pomoc, wyprzedawanie rzeczy z domu
Ogół gospodarstw	15,4	48,8	98,7	79,6	25,2	24,0
Liczba osób w gospodarstwie domowym						
1 osoba	8,2	25,9	96,0	76,1	19,0	27,8
2	12,2	35,4	99,0	78,1	20,5	18,8
3	18,0	59,0	99,3	80,0	26,1	24,1
4	20,5	66,6	99,4	81,5	28,3	24,7
5	19,0	66,7	99,8	82,9	34,2	25,5
6	20,1	62,7	99,8	85,3	36,7	29,6
7 i więcej	23,3	68,2	99,6	86,2	45,0	34,7
Liczba osób w gospodarstwie domowym mających stałą pracę (najemną lub na rachunek własny, w tym w gospodarstwie rolnym)						
Brak	5,4	18,0	97,3	79,2	21,4	26,1
1	15,7	59,3	99,4	81,1	27,7	27,4
2	24,2	69,8	99,4	78,4	25,9	19,9
3	24,5	66,3	99,6	79,5	29,5	17,8
4	27,3	72,2	99,8	84,9	32,4	17,6
5 i więcej	31,3	72,5	99,9	83,9	37,2	25,2
Liczba osób bezrobotnych, niemogących znaleźć pracy						
Brak	16,3	46,9	98,5	78,3	22,3	21,2
1	10,6	57,8	99,5	85,9	37,6	36,7
2	10,7	60,8	99,9	87,7	47,9	44,2
3 i więcej	7,8	66,5	99,2	87,3	55,0	46,5
Liczba emerytów i rencistów						
Brak	20,6	68,9	99,3	79,0	28,1	27,4
1	10,1	32,9	97,6	80,7	22,9	24,2
2	10,6	24,4	98,9	79,2	21,3	15,2
3 i więcej	12,3	33,4	99,6	83,3	26,5	23,3
Liczba osób starszych lub niepełnosprawnych i chorych wymagających systematycznej opieki						
Brak	15,8	50,7	98,9	79,0	25,2	23,3
1	11,4	33,7	96,7	85,1	24,0	30,5
2 i więcej	10,2	27,7	97,6	84,2	28,5	29,8
Liczba dzieci chodzących do przedszkola						
Brak	14,9	47,4	98,7	79,5	24,9	23,7
1	22,8	69,6	99,6	81,1	28,4	28,4
2 i więcej	20,1	73,3	100,0	78,2	32,2	38,5
Liczba uczniów szkoły podstawowej						
Brak	14,7	44,8	98,5	78,9	23,9	22,7
1	19,2	68,5	99,5	82,6	29,5	29,5
2	17,6	66,5	99,8	84,3	36,6	31,7
3 i więcej	12,6	66,7	99,6	85,4	46,9	47,7
Liczba uczniów gimnazjum, liceum lub szkoły zawodowej						
Brak	14,4	44,4	98,5	78,6	23,6	23,1
1	18,4	66,1	99,5	83,3	31,3	26,0
2	18,8	68,5	99,8	83,3	32,4	31,7
3 i więcej	15,8	67,3	100,0	91,3	36,1	37,9
Liczba uczniów szkoły pomaturalnej						
Brak	15,3	48,5	98,7	79,6	25,0	24,0
1	20,0	65,7	99,5	81,5	35,2	24,0
2 i więcej	20,6	69,7	94,0	81,8	32,9	25,2
Liczba studentów						
Brak	14,1	46,1	98,6	79,3	24,7	24,1
1	23,1	68,9	99,3	81,2	28,1	22,8
2	23,5	70,0	99,6	85,3	32,8	26,3
3 i więcej	27,2	75,8	99,2	84,9	31,3	26,4

Tabela 13

Typ gospodarstwa domowego	Odsetki gospodarstw domowych stosujących poszczególne strategie poprawy sytuacji materialnej					
	przedsiębiorczość	praca	gospodarność	zaciskanie pasa, zadłużanie się	zarobkowanie	zдание się na pomoc, wyprzedawanie rzeczy z domu
Ogół gospodarstw	15,4	48,8	98,7	79,6	25,2	24,0
Jednoosobowe	8,2	25,9	96,0	76,1	19,0	27,8
Jednopakoleniowe (bez dzieci)	12,5	32,4	99,0	76,5	19,0	14,9
Dwupokoleniowe (rodzice, dzieci)	20,6	65,8	99,5	80,9	28,7	24,3
Samotni rodzice z dziećmi	10,2	50,8	99,4	83,7	28,2	34,1
Wieloosobowe, wielopakoleniowe	19,3	59,7	99,9	84,7	32,8	24,6
Pozostałe sytuacje	17,9	51,4	98,8	79,9	29,0	25,9

Obraz stosowanych przez rodziny strategii poprawy sytuacji materialnej swoich gospodarstw domowych zależy także od cech społeczno-demograficznych respondentów wchodzących w skład tych gospodarstw. Rozwijanie przedsiębiorczości najczęściej notujemy w gospodarstwach osób z wyższym wykształceniem (szczególnie ze stopniem co najmniej doktora), mających wysoką pozycję zawodową, tzn. w rodzinach kadry kierowniczej, inżynierów, lekarzy, prawników oraz pracujących na własny rachunek poza rolnictwem. Do najbardziej przedsiębiorczych należą także rodziny rolników. Nie zaliczają się do nich natomiast nauczyciele i inni specjaliści z wyższym wykształceniem. Spośród gospodarstw osób biernych zawodowo wyróżniają się przedsiębiorczością rodziny uczniów i studentów. Generalnie, bardziej przedsiębiorcze są rodziny ludzi młodszych (w wieku od 18 do 44 lat) niż starszych. Poza tym im członkowie gospodarstw domowych są lepiej wykształceni i młodszy, tym częściej rodziny podejmują pracę i doksztalcenie. Zwraca uwagę fakt, że wśród rodzin osób aktywnych zawodowo, które oczywiście częściej niż inne stosują tę strategię, wyróżniają się gospodarstwa domowe lekarzy, które są szczególnie silnie zorientowane na pracę. Generalnie, w środowiskach kadry kierowniczej i inteligencji (poza nauczycielami) oraz osób z wyższym wykształceniem i stopniem co najmniej doktora, a także wśród pracujących na własny rachunek poza rolnictwem praca i doksztalcenie się jest najczęściej stosowaną spośród wszystkich strategii (gospodarności nie bierzemy pod uwagę z powodu jej powszechności we wszystkich grupach społecznych). Natomiast w pozostałych środowiskach społecznych najczęściej stosowaną strategią jest zadłużanie się i zaciskanie pasa. Z kolei zarobkowanie to jedna z podstawowych strategii rodzin rolników, robotników najemnych w rolnictwie i robotników niewykwalifikowanych oraz osób bezrobotnych.

Tabela 14

Cechy społeczno-demograficzne respondentów – członków gospodarstw domowych	Odsetki gospodarstw domowych stosujących poszczególne strategie poprawy sytuacji materialnej					
	przedsiębiorczość	praca	gospodarność	zaciskanie pasa, zadłużanie się	zarobkowanie	zдание się na pomoc, wyprzedawanie rzeczy z domu
Ogół gospodarstw	15,4	48,8	98,7	79,6	25,2	24,0
Płeć						
Mężczyźni	18,0	53,5	98,7	77,9	28,0	21,4
Kobiety	13,6	45,8	98,7	80,8	23,3	25,8
Wiek						
18–24 lata	19,3	70,7	99,1	78,0	31,5	33,9
25–43	21,9	70,0	99,3	77,8	27,5	29,6
35–44	20,1	69,4	99,6	80,9	28,4	26,4
45–54	17,5	57,8	99,5	83,2	30,0	23,0
55–64	11,3	33,3	99,3	81,1	23,8	17,9
65 lat i więcej	6,0	10,5	96,2	76,7	14,8	18,8
Wykształcenie						
Niepełne podstawowe	7,0	12,6	93,5	74,9	20,0	21,5
Podstawowe	5,8	26,5	97,9	83,0	26,5	26,0
Gimnazjalne	13,1	59,7	98,6	80,8	31,4	36,3
Zasadnicze zawodowe	11,0	50,8	99,0	83,2	30,8	25,0
Niepełne średnie	13,0	48,1	98,3	79,1	28,1	25,1
Średnie ogólnokształcące	14,7	52,0	98,5	77,7	22,2	25,7
Średnie zawodowe	16,0	50,4	99,2	79,7	24,1	21,5
Pomaturalne	20,9	58,9	99,6	79,4	23,9	27,6
Niepełne wyższe	25,9	66,2	99,0	74,5	29,0	31,7
Wyższe licencjackie lub zawodowe	24,2	60,0	99,2	72,7	21,4	22,4
Wyższe magisterskie	30,9	63,4	99,0	73,8	17,7	20,0
Wyższe ze stopniem co najmniej doktora	46,2	75,3	98,2	69,8	10,9	16,6
Grupa społeczno-zawodowa – pracujący						
Kadra kierownicza	42,6	75,7	98,4	68,9	20,1	15,6
Inżynierowie	45,3	76,8	99,0	70,8	16,3	17,6
Lekarze	44,1	88,0	99,7	74,8	20,3	18,4
Prawnicy	42,9	66,7	97,1	59,8	24,8	23,0
Nauczyciele	24,4	78,6	99,8	82,1	20,9	24,1
Pozostali specjaliści z wyższym wykształceniem	33,6	74,2	98,6	69,8	16,7	19,1
Specjaliści niższego szczebla	20,3	66,5	99,6	78,5	20,7	22,1
Mistrzowie-technicy	23,6	70,8	99,5	73,5	27,1	18,0
Pielęgniarki, położne, sanitariusze	14,3	68,7	99,5	83,4	24,0	21,3
Pracownicy usług	12,5	68,7	99,5	81,2	25,8	26,3
Górnicy	15,4	66,8	100,0	78,1	28,1	21,2
Inni robotnicy wykwalifikowani	9,5	68,1	99,7	80,9	27,4	22,3
Robotnicy niewykwalifikowani	8,6	66,3	99,8	85,9	34,1	28,3
Robotnicy najemni w rolnictwie	10,3	75,2	99,6	74,8	44,2	17,1
Rolnicy	43,4	73,6	99,9	85,2	51,0	22,6
Pracujący na własny rachunek	56,6	79,8	99,6	70,3	21,0	13,9
Bierni zawodowo						
Uczniowie i studenci	21,0	68,5	98,8	76,9	30,3	34,3
Renciści	6,3	22,9	97,6	83,2	22,5	28,2
Emeryci	6,5	14,3	97,4	78,3	17,2	17,3
Bezrobotni	9,1	56,7	99,4	85,3	41,8	41,7
Zajmujący się domem	14,2	53,6	99,4	80,8	30,6	32,5
Niepracujący z innych powodów	9,4	48,3	99,3	81,6	33,0	40,1

Gospodarstwa domowe osób bezrobotnych należą też do najczęściej korzystających z pomocy zewnętrznej. Strategię tę stosunkowo często stosują również gospodarstwa, w skład których wchodzi uczniowie i studenci, ludzie młodzi w wieku od 18 do 34 lat. Natomiast im starsi ankietowani, tym na ogół rzadziej ich gospodarstwa korzystają z pomocy, ale także tym rzadziej stosują również inne omawiane strategie.

Znacznie słabsze są różnicowania strategii związane z miejscem zamieszkania rodzin – typem miejscowości oraz regionem kraju (województwem). Przedsiębiorczość oraz praca i dokształcanie się nieco częściej są strategiami gospodarstw domowych mieszkańców wsi i wielkich miast niż miast mniejszych. Poza tym rodziny wiejskie częściej niż inne zajmują się zarabkowaniem, na ogół też częściej (choć na równi z małomiasteczkowymi) zadłużają się i zaciskają pasa. Z kolei gospodarstwa wielkomiejskie nieco częściej niż inne korzystają z pomocy zewnętrznej.

Tabela 15

Typ miejscowości, województwo	Odsetki gospodarstw domowych stosujących poszczególne strategie poprawy sytuacji materialnej					
	przedsiębiorczość	praca	gospodarność	zaciskanie pasa, zadłużanie się	zarabkowanie	zдание się na pomoc, wyprzedawanie rzeczy z domu
Ogół gospodarstw	15,4	48,8	98,7	79,6	25,2	24,0
Typ miejscowości						
Wieś	17,7	50,1	99,0	82,5	33,5	23,7
Miasto poniżej 20 tys. mieszkańców	11,4	48,4	98,9	81,7	23,2	22,9
od 20 tys. do 49 999	12,9	45,9	98,8	77,7	23,2	22,5
od 50 tys. do 99 999	12,5	42,8	98,6	76,9	20,2	23,4
od 100 tys. do 499 999	14,4	47,0	98,2	77,7	19,0	24,0
500 tys. i więcej mieszkańców	18,3	54,9	98,6	77,4	21,2	27,4
Województwo						
Dolnośląskie	16,5	50,3	98,9	79,8	27,4	24,7
Kujawsko-pomorskie	15,5	49,2	98,2	81,2	20,1	21,7
Lubelskie	16,4	49,0	98,8	81,9	28,3	25,2
Lubuskie	12,8	48,7	98,8	84,6	32,9	25,7
Łódzkie	17,0	48,9	98,7	83,6	22,3	28,2
Małopolskie	14,5	48,6	98,9	77,0	23,1	24,9
Mazowieckie	16,8	51,8	98,8	78,4	24,7	24,8
Opolskie	15,9	49,8	99,3	84,5	25,5	24,5
Podkarpackie	13,1	45,3	99,4	81,7	28,4	27,7
Podlaskie	21,5	52,5	98,4	78,6	31,3	22,9
Pomorskie	13,8	53,6	99,0	75,1	23,6	22,2
Śląskie	13,4	44,2	98,6	76,5	21,1	21,4
Świętokrzyskie	11,7	40,1	97,6	82,2	22,9	22,7
Warmińsko-mazurskie	10,8	43,8	99,1	85,3	25,7	23,3
Wielkopolskie	17,0	49,4	98,9	78,3	27,5	20,7
Zachodniopomorskie	15,7	53,0	97,7	79,9	31,7	26,4

Najbardziej przedsiębiorcze są gospodarstwa domowe mieszkańców województwa podlaskiego, które należą także do najczęściej zarobkujących (obok rodzin z lubuskiego i zachodniopomorskiego). Strategia polegająca na przedsiębiorczości jest natomiast najrzadziej stosowana przez rodziny żyjące w województwach warmińsko-mazurskim i świętokrzyskim, które zaliczają się również (obok rodzin z województwa śląskiego) do najrzadziej podejmujących pracę i dokształcanie, a także do najczęściej zadłużających się i zaciskających pasa. Z kolei strategię sprowadzającą się do korzystania z pomocy zewnętrznej częściej stosują rodziny mieszkające w województwach: łódzkim, podkarpackim oraz zachodniopomorskim.

Z deklaracji ankietowanych wynika, że rodziny stosują różne sposoby, by poprawić sytuację materialną swoich gospodarstw domowych. Działania te można podzielić na sześć strategii. Najbardziej powszechna jest gospodarność. Zdecydowana większość rodzin stara się też poprawić swoją sytuację zadłużając się i zaciskając pasa. Co drugie gospodarstwo domowe wybiera pracę i podnoszenie kwalifikacji, a co czwarte – różne formy zarobkowania. Natomiast niemal co czwarta rodzina pozostaje bierna, zdaje się na pomoc rodziny czy instytucji lub wyprzedaje swój majątek. Najmniej gospodarstw, bo zaledwie nieco ponad jedna siódma, stosuje strategię krańcowo odmienną, polegającą na przedsiębiorczości. Liczba stosowanych strategii świadczy o poziomie zaangażowania rodzin w poprawę swojej sytuacji materialnej. Okazuje się, że niemal wszystkie gospodarstwa domowe podejmują jakieś próby podniesienia poziomu życia, w tym dwie piąte rodzin stosuje tylko jedną lub dwie strategie, co druga rodzina podejmuje trzy lub cztery, a co dziesiąta – pięć lub sześć strategii. Zarówno rodzaj strategii, jak i ich liczba są wyraźnie zróżnicowane społecznie.

Opracowała

Bogna WCIÓRKA

A N E K S

Tabela 1

Ludzie stosują różne sposoby, żeby poprawić swoją sytuację materialną. A jak postępuje się w Pana(i) gospodarstwie domowym? Czy Pan(i) lub ktoś z Państwa stosuje następujące sposoby:	Odsetki gospodarstw stosujących poszczególne sposoby
– ogranicza wydatki, oszczędza	73,2
– zaciąga pożyczki, kredyty	31,9
– więcej pracuje w swojej głównej pracy	30,5
– bierze prace dodatkowe, podejmuje się prac sezonowych, okresowych	24,6
– korzysta z pomocy rodziny, krewnych, przyjaciół	20,1
– doksztalca się, przekwalifikowuje	15,2
– rozwija własną działalność gospodarczą	8,3
– wyjeżdża zarabiać za granicę	7,8
– korzysta z pomocy różnych instytucji (z zapomóg, zasiłków itp.)	7,3
– obraca pieniędzmi lub je korzystnie lokuje (np. lokaty bankowe, kupno obligacji, akcji)	6,7
– kupuje, inwestuje w coś, co będzie miało większą wartość (złoto, dzieła sztuki, działki budowlane, domy, mieszkania, ziemię itp.)	3,9
– sprzedaje rzeczy, które posiada, wyprzedaje rzeczy z domu	1,9
– wynajmuje komuś pokój, mieszkanie, dom, dzierżawi komuś ziemię	1,7

Tabela 2

Czy jeszcze coś Państwo robią, by poprawić swoją sytuację materialną? Czy jest to na przykład:	Odsetki gospodarstw stosujących poszczególne sposoby		
	Ogółem	często	rzadko
– kupowanie żywności hurtowo lub w większych ilościach na zapas, by mniej płacić	15,2	5,5	9,7
– odpłatne świadczenie drobnych usług (np. remonty, naprawy, sprzątanie, opieka nad dziećmi, osobami starszymi lub chorymi, pomoc w polu)	11,7	2,8	8,9
– praca „na czarno”, bez umowy o pracę	11,1	3,0	8,1
– uprawa ogródka lub działki (warzywa, owoce lub kwiaty na sprzedaż)	10,2	4,2	6,0
– zbieranie i sprzedawanie złomu, puszek, makulatury	8,9	1,7	7,2
– sprzedaż produktów wytworzonych w gospodarstwie domowym	8,7	2,3	6,4
– zbieranie na sprzedaż grzybów, jagód, ziół itp.	8,4	1,6	6,8
– handel internetowy	7,0	0,6	6,4
– oddawanie rzeczy pod zastaw (do lombardu)	6,4	0,4	6,0
– handel uliczny, bazarowy lub przydrożny	6,1	0,4	5,7
– handel przygraniczny (przenoszenie towaru przez granicę)	5,5	0,1	5,4

Tabela 3

Które z wymienionych prac dla własnego gospodarstwa domowego wykonujecie Państwo sami, własnoręcznie?	Odsetki gospodarstw stosujących poszczególne sposoby		
	Ogółem	zawsze lub często	od czasu do czasu
Gruntowne sprzątanie	96,7	86,7	10,0
Pranie, czyszczenie ubrań, pościeli itp.	96,4	85,0	11,4
Robienie przetworów warzywnych, owocowych lub mięsnych	77,9	53,0	24,9
Remonty i odnawianie mieszkania, prace budowlane, malowanie, naprawy hydrauliczne, instalacji elektrycznej	71,2	39,6	31,6
Szycie, przeróbki lub naprawy ubrań, zasłon, firan, pościeli, robienie na drutach	60,1	30,9	29,2
Uprawianie lub hodowanie na własny użytek warzyw, owoców, drobiu, królików, pszczoł itp.	46,3	37,3	9,0
Naprawy sprzętu domowego lub audiowizualnego (pralki, lodówki, maszyny do szycia, telewizory itp.)	40,5	14,8	25,7
Naprawy samochodu, motocykla, maszyn rolniczych	33,3	13,2	20,1

Tabela 4. Liczba stosowanych przez gospodarstwa domowe strategii poprawy swojej sytuacji materialnej

		Liczba strategii poprawy sytuacji materialnej				Liczba osób	
		0	1	3	5		
		w procentach					
Ogółem		,4	39,4	49,7	10,5	38725	
Płeć	Mężczyźni	,3	37,4	50,5	11,7	15368	
	Kobiety	,4	40,6	49,2	9,8	23357	
Wiek	18-24 lata	,1	24,2	58,2	17,4	4027	
	25-34	,2	25,7	58,1	16,0	6706	
	35-44	,1	26,0	58,6	15,3	6219	
	45-54	,1	31,6	56,3	12,1	6938	
	55-64	,2	49,5	44,9	5,4	6685	
	65 lat i więcej	1,3	66,3	30,5	2,0	8149	
	Miejsce zamieszkania	Wieś	,2	35,3	50,9	13,6	12770
	Miasto poniżej 20 tys.	,3	41,9	49,9	8,0	4866	
	od 20 tys. do 49 999	,6	41,7	49,4	8,4	4340	
	od 50 tys. do 99 999	,5	45,9	44,8	8,9	3524	
	od 100 tys. do 499 999	,5	43,1	47,7	8,6	7475	
	500 tys. i więcej mieszkańców	,4	35,6	53,1	10,9	5750	
Dochody na jedną osobę	Do 300 zł	,1	19,0	58,7	22,2	1660	
	301-500	,3	28,4	57,1	14,2	3622	
	501-900	,3	43,8	48,0	7,9	9358	
	901-1200	,5	48,8	43,9	6,7	5174	
	Powyżej 1200 zł	,7	44,6	46,3	8,4	6176	
	Brak danych	,2	35,5	51,8	12,5	12735	
	Liczba osób w gosp. dom.	1 osoba	1,3	52,8	40,4	5,5	7142
	2 osoby	,2	51,4	42,0	6,4	10528	
	3 osoby	,2	32,8	55,1	12,0	8339	
	4 osoby	,1	27,4	58,6	13,9	7236	
	5 osób	,0	25,2	59,2	15,5	3096	
	6 osób	,0	25,4	55,2	19,3	1358	
	7 osób i więcej	,1	19,7	54,1	26,1	1021	
Zadowolenie z war. mater. gosp. dom.	Zadowolenie	,5	41,7	48,5	9,3	14696	
	Średnie zadowolenie	,3	38,4	50,3	11,0	13624	
	Niezadowolenie	,3	37,3	50,8	11,7	10337	
Województwo	Dolnośląskie	,5	38,1	50,9	10,6	3211	
	Kujawsko-pomorskie	,8	40,0	51,6	7,6	2041	
	Lubelskie	,1	38,8	47,4	13,7	2138	
	Lubuskie	,2	35,7	52,2	11,9	1012	
	Łódzkie	,3	37,4	51,1	11,3	2944	
	Małopolskie	,2	40,6	48,8	10,4	3146	
	Mazowieckie	,4	36,5	52,9	10,2	5628	
	Opolskie	,3	37,1	51,6	10,9	1011	
	Podkarpackie	,1	38,6	50,1	11,1	1753	
	Podlaskie	,6	34,8	50,1	14,6	1194	
	Pomorskie	,3	38,9	51,6	9,1	2164	
	Śląskie	,4	45,6	45,4	8,6	4909	
	Świętokrzyskie	1,0	45,4	44,3	9,3	1234	
	Warmińsko-mazurskie	,1	40,8	49,9	9,2	1392	
	Wielkopolskie	,2	40,3	47,4	12,1	3210	
	Zachodniopomorskie	,4	35,1	52,2	12,3	1738	
	Wykształcenie	Niepełne podstawowe	2,5	60,5	33,5	3,6	575
		Podstawowe	,7	51,1	40,3	7,9	6536
		Gimnazjalne	,1	29,1	55,2	15,6	447
Zasadnicze zawodowe		,3	36,2	52,2	11,4	9408	
Niepełne średnie		,2	39,0	49,5	11,3	649	
Średnie ogólnokształcące		,4	39,6	49,1	10,9	4301	
Średnie zawodowe		,2	39,4	50,4	9,9	8143	
Pomaturalne		,1	32,2	54,8	12,9	1376	
Niepełne wyższe		,4	28,8	52,3	18,4	815	
Wyższe licencjackie lub zawodowe		,3	36,3	51,4	12,0	1497	
Wyższe magisterskie		,2	32,9	56,0	10,9	4780	
Wyższe ze st. co najmniej doktora		1,0	24,4	63,4	11,2	168	
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kierownicza	,2	25,4	62,3	12,1	470	
	Inżynierowie		26,7	59,6	13,7	299	
	Lekarze	,2	17,1	67,4	15,3	139	
	Prawnicy	,7	31,0	53,7	14,6	127	
	Nauczyciele	,1	21,3	65,5	13,1	929	
	Pozost. specjaliści z wyższ. wyksz.	,1	30,3	56,9	12,7	1142	
	Specjaliści niższego szczebla	,1	30,3	58,6	11,0	3221	
	Mistrzowie-technicy	,4	26,4	61,1	12,1	497	
	Pielegniarki, położne, sanitariusze		27,4	61,4	11,2	477	
	Pracownicy usług	,1	28,0	60,1	11,8	3278	
	Górnicy		29,5	59,6	11,0	124	
	Inni robotnicy wykwalifikowani	,0	30,0	59,7	10,2	2786	
	Robotnicy niewykwalifikowani	,0	27,7	56,9	15,4	1492	
	Robotnicy najemni w rolnictwie	,4	29,9	54,4	15,3	152	
	Rolnicy		14,8	55,0	30,2	1572	
	Pracujący na własny rachunek		20,7	63,3	16,0	1287	
	Bierni zawodowo	Uczniowie, studenci	,4	25,6	55,9	18,1	1921
		Renciści	,4	51,1	43,4	5,2	3165
		Emeryci	,9	64,2	32,4	2,5	10799
Bezrobotni		,2	26,2	54,5	19,2	2835	
Zajmujący się domem		,2	31,7	55,5	12,6	1293	
Niepracujący z innych powodów		,1	31,7	52,9	15,3	605	